

Віталій Усатий

Правові і тактичні засади огляду документів,
отриманих від суб'єктів господарювання

DOI: <https://doi.org/10.32353/acfs.10.2024.11>
УДК 343.98 (477)

Віталій Усатий,

кандидат юридичних наук,
докторант Національного наукового центру «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України
м. Харків, Україна;
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-3325-4530>,
e-mail: usatii.v.o@gmail.com

Правові і тактичні засади огляду документів, отриманих від суб'єктів господарювання

Усвідомлення ролі і значення документів у доказуванні господарських кримінальних правопорушень, зумовило необхідність вирішення такої мети, як визначити правові і тактичні засади огляду документів, наданих суб'єктом господарювання для долучення до матеріалів кримінального провадження. На підставі проведеного аналізу уточнено особливості огляду документів, наданих суб'єктом господарювання, у межах кримінального провадження. Визначено, що огляд документів як самостійна слідча (розшукова) дія має здійснюватися з дотриманням установлених правових засад і відповідних тактичних умов. З урахуванням джерела надходження документів (добровільне надання, вилучення тощо) обґрунтовано порядок їх процесуального закріплення, можливість залучення до матеріалів провадження, а також ініціативність сторін щодо їх подання. Наголошено, що огляд сприяє виявленню як змістовних характеристик документів, так і ознак їх фальсифікації. Розглянуто доцільність виготовлення копій електронних документів під час огляду, а також можливість надання їм статусу речового доказу. Уточнено перелік тактичних умов проведення огляду, зокрема місце, обсяг і характер документів, потреба в залученні спеціалістів, виявлення слідів та прийняття рішення про подальше експертне дослідження. Зроблено висновок про комплексний характер огляду як дії, що поєднує процесуальні вимоги та криміналістичну доцільність.

Ключові слова: кримінальні правопорушення, документ, правова засада, слідча (розшукова) дія, слідчий огляд, протокол, спеціаліст, спеціальні знання.

Постановка наукової проблеми. Кримінальні правопорушення, що виняються у сфері господарювання, характеризуються вагомою поширеністю, складністю процесу їхнього виявлення та багаторівневою природою, що проявляється як у способах учинення, так підготовки і приховування. Їх ретельне дослідження як у межах пізнання особливостей кримінальної процесуальної діяльності, так і на рівні наукового осмислення, є об'єктивно зумовленим сучасними викликами. Зростаюча загроза з боку економічної злочинності, а також необхідність належного реагування з боку сил безпеки лише підсилюють актуальність даного напрямку.

У площині забезпечення економічної безпеки держави першочергового значення набувають злочини, охоплені Розділом VII Кримінального кодексу України. Їх суспільна небезпечність проявляється у деструктивному впливі на економічну стійкість держави, втраті довіри до підприємницького середовища, легітимації недобросовісної конкуренції, погіршенні рівня життя населення, загостренні соціально-економічної нерівності тощо.

Ефективна охорона економічної стабільності, забезпечення законної підприємницької діяльності та гарантії недоторканності приватної власності становлять базові засади функціонування громадянського суспільства. У цьому контексті, як слушно зауважують дослідники, усі етапи соціально-економічної трансформації та побудови інституту влас-

FUNDING

This research did not receive any specific grant from funding agencies in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

DISCLAIMER

The funder had no role in the study design, data collection and analysis, decision to publish, or preparation of the manuscript.

CONTRIBUTORS

The authors contributed solely to the intellectual discussion underlying this paper, case-law exploration, writing and editing, and accept responsibility for the content and interpretation.

DECLARATION OF COMPETING INTEREST

The author declare that they have no conflict of interest.

ності мають бути концептуально обґрунтованими з позицій як онтології, так і ґносеології.

Розроблення наукових засад протидії злочинним проявам у сфері господарювання має спиратися на глибокий аналіз характерних ознак механізму кримінальної протиправної діяльності. Вчені констатують, що під час учинення господарських кримінальних правопорушень використовуються підроблені документи, це актуалізує потребу вироблення апробованих механізмів їх огляду з метою відшукування ознак підробки, дослідження й аналізу. Саме огляд стає типовою слідчою (розшуковою) дією, яка і має забезпечити не тільки особливості закріплення певних особливостей документу, але й сприяти ідентифікації ознак, що свідчать про фізичну (матеріальну) або інтелектуальну підробку документа. Нашу увагу привертають правові і тактичні засади проведення огляду документів, котрі під час розслідування надаються і долучаються до матеріалів кримінального провадження самим суб'єктом господарювання.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Вагому увагу визначенню й охарактеризуванню різних аспектів огляду документів приділили А. С. Амеліна з А. Б. Кужільною¹, Г. С. Бідняк², О. В. Зарубенко³, І. В. Калініна⁴, Н. В. Тисофєєва⁵, Є. С. Хижняк⁶ та багато інших. Автори розкрили різні аспекти, з урахуванням групи і виду досліджуваного виду.

М. В. Беззубенко дійшов висновку, що огляд місця події є однією з ключових слідчих (розшукових) дій, під час якої отримується початкова інформація щодо обставин вчиненого кримінального правопорушення, у тому числі під час розслідування ухилень від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування. Автор констатує, що тактичні прийоми організації та проведення огляду місця події у справах цієї категорії поєднують елементи методик, характерних як для розслідування злочинів у податковій сфері, так і для правопорушень, пов'язаних із господарською діяльністю. Така тактична специфіка простежується на всіх етапах здійснення відповідної процесуальної дії — починаючи з її підготовки. Значущим аспектом підготовчого етапу є належне технічне забезпечення проведення огляду. Йдеться не лише про добір необхідних засобів виявлення, документування та вилучення речових доказів, а й про забезпечення їх у достатній кількості. До технічного арсеналу мають входити: засоби для маркування та обмеження території огляду, додаткове освітлення, обладнання для фото- та відеофіксації, пакувальні матеріали, а також інструменти, призначені для здійснення супровідних технічних заходів⁷.

Н. А. Потомська та В. П. Бобік акцентують увагу на тому, що під час досудового розслідування кримінальних правопорушень у сфері оподаткування однією з найбільш типових слідчих (розшукових) дій є огляд фінансово-господарських документів, зокрема тих, що ведуться в рамках бухгалтерського та податкового обліку. Зазначається, що у разі не

Vitalii USATII,

LEGAL AND TACTICAL PRINCIPLES OF REVIEW OF DOCUMENTS RECEIVED FROM BUSINESS ENTITIES

Awareness of the role and importance of documents in proving economic criminal offenses has necessitated the solution of such a goal as to determine the legal and tactical principles of reviewing documents provided by a business entity for inclusion in the materials of criminal proceedings. Based on the analysis, specifics of reviewing documents provided by a business entity within the framework of criminal proceedings have been clarified. It has been determined that reviewing documents as an independent investigative (search) action must be carried out in compliance with the established legal principles and relevant tactical conditions. Taking into account the source of receipt of documents (voluntary provision, requisition, etc.), procedure for their procedural consolidation, the possibility of their inclusion in the materials of the proceedings, as well as the initiative of the parties in submitting them, has been substantiated. It has been emphasized that the review contributes to the identification of both the substantive characteristics of documents and signs of their falsification. Feasibility of making copies of electronic documents during the review has been considered, as well as the possibility of granting them the status of physical evidence. The list of tactical conditions for conducting inspection has been specified, including the location, volume and nature of documents, the need to involve specialists, identifying traces and making a decision on further expert research. A conclusion has been made about the complex nature of inspection as an action that combines procedural requirements and forensic expediency.

¹ Амеліна А. С., Кужільна А. Б. Огляд документів при розслідуванні злочинів у сфері оподаткування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 6. С. 362–365.

² Бідняк Г. С. Участь спеціаліста у проведенні огляду документів під час розслідування шахрайств. *Криміналістичний вісник*. 2016. № 1. С. 162–166.

³ Зарубенко О. В. Тактика огляду документів у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми відокремлення чинного законодавства України*. 2012. № 29. С. 240–250.

⁴ Калініна І. В. Завдання слідчого огляду документів у справах про господарські злочини, пов'язані з підробленням документів. *Митна справа*. 2011. № 4 (76). Ч. 2. С. 215–221.

⁵ Тимофєєва Н. В. Участь спеціаліста в огляді документів під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1. С. 278–287.

⁶ Хижняк Є. С. Тактичні прийоми проведення слідчого огляду документів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Т. 3. С. 207–211.

⁷ Беззубенко М. В. Основи методики розслідування ухилень від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2021. С. 180–181.

Vitalii USATII,

**DIE BEDEUTUNG VON
DOKUMENTEN ALS
BEWEISMITTEL IN FÄLLEN
WIRTSCHAFTSKRIMINELLER**

Delikte erfordert die Klärung der rechtlichen und taktischen Grundlagen der Durchsicht solcher Unterlagen, die von Wirtschaftssubjekten für strafrechtliche Verfahren bereitgestellt werden. Auf Basis einer Analyse werden die Besonderheiten der Dokumentendurchsicht als eigenständige Ermittlungsmaßnahme im Strafverfahren präzisiert. Es wird dargelegt, dass diese Maßnahme unter Einhaltung der festgelegten rechtlichen Grundlagen und taktischen Bedingungen durchzuführen ist. Unter Berücksichtigung der Herkunft der Dokumente (freiwillige Vorlage, Anforderung etc.) wird das Verfahren ihrer prozessualen Sicherung, die Möglichkeit ihrer Aufnahme in das Verfahrensmaterial und die Initiative der Beteiligten bei der Vorlage erläutert. Es wird betont, dass die Durchsicht zur Identifikation inhaltlicher Merkmale und möglicher Fälschungsanzeichen beiträgt. Die Zweckmäßigkeit der Anfertigung elektronischer Kopien und deren mögliche Einordnung als Beweismittel werden erörtert. Zudem wird eine Liste taktischer Bedingungen für die Durchführung der Durchsicht vorgestellt, darunter Ort, Umfang, Dokumentenart, Einbindung von Spezialist:innen, Spurenerkennung und Entscheidung über eine weitergehende Expertise. Abschließend wird der komplexe Charakter der Dokumentendurchsicht als Maßnahme hervorgehoben, die prozessuale Anforderungen und kriminalistische Zweckmäßigkeit verbindet.

Schlüsselwörter: Straftat. Dokument. Rechtliche Grundlage. Ermittlungsmaßnahme. Durchsicht. Protokoll. Spezialist:in. Fachwissen.

*Правові і тактичні засади огляду документів,
отриманих від суб'єктів господарювання*

проведення такої процесуальної дії відповідні документи не можуть бути наділені статусом речових доказів у кримінальному провадженні⁸.

Погоджуємося з позицією, що під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, джерелами доказової інформації можуть слугувати: 1) установчі документи та відомості, що стосуються державної реєстрації й господарської активності суб'єктів підприємництва; 2) офіційна документація, яка засвідчує діяльність державних органів, установ та організацій у сфері управлінської компетенції органів виконавчої влади; 3) документи, які посвідчують правовий статус, повноваження та обсяг відповідальності особи, яка вчинила кримінальне діяння; 4) бухгалтерська звітність та фінансово-облікові документи; 5) подані до органів державної влади матеріали, що слугують підставою для отримання бюджетного фінансування чи іншої державної підтримки. Зазначені документи, як правило, виявляються та вилучаються в ході проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій — зокрема під час огляду або обшуку.

Отже, огляд – це необхідна слідча (розшукова) дія, що відіграє важливе значення і в контексті дослідження документів, що відображають особливості діяльності суб'єктів господарювання. Тому важливо визначити правові і тактичні умови його проведення, адже цьому питанню приділялося недостатньо уваги в теорії правничих наук.

Мета статті – визначити правові і тактичні засади огляду документів, наданих суб'єктом господарювання для долучення до матеріалів кримінального провадження.

Викладення основного матеріалу дослідження. Під час розслідування кримінальних правопорушень стороною обвинувачення збирає докази у порядку, передбаченому ст. 93 КПК України. Зокрема, сторона обвинувачення реалізує свої повноваження щодо збирання доказів шляхом проведення передбачених законом слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, звернення із запитом до органів державної влади, місцевого самоврядування, юридичних та фізичних осіб щодо надання речей, документів, інформації, експертних висновків, результатів ревізій та перевірок, а також шляхом здійснення інших процесуальних заходів, передбачених КПК України⁹.

Водночас суб'єкти сторони захисту, потерпілий, а також представник юридичної особи, стосовно якої здійснюється кримінальне провадження, мають право на самостійне збирання доказів. Це право реалізується шляхом вилучення й отримання від державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, посадових і фізичних осіб різного роду інформаційних ресурсів: речей, копій документів, довідок, експертних висновків, результатів ревізій, актів перевірок тощо. Окрім цього, вони можуть ініціювати проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, а також інших процесуальних заходів, спрямованих на отримання належних і допустимих доказів для подання їх у суд¹⁰. Ініціювання таких процесуальних дій здійснюється шляхом подання відповідного клопотання слідчому або прокурору. Вказане клопотання розглядається у порядку, встановленому статтею 220 КПК України. У разі відмови у задоволенні клопотання, така постанова слідчого або прокурора може бути оскаржена до слідчого судді.

Проведений аналіз правозастосовної практики засвідчує, що потерпілі та їх представники нерідко під час досудового розслідування звертаються з клопотанням про долучення до матеріалів кримінального провадження документів, у тому числі тих, на які вони посилаються як на такі, що встановлюють і засвідчують окремі факти, пов'язані з подією кримінального правопорушення. У кримінальних правопорушеннях у сфері господарської діяльності таких документів доволі багато. Це, насамперед, правовстановлюючі документи суб'єкта господарювання, до-

⁸ Потомська Н. А., Бобік В. П. Поняття і види слідчого дослідження документів у справах про злочини у сфері оподаткування. *Збірник наукових праць Міжрегіональної фінансово-юридичної академії (економіка, право)*. 2011. № 1. С. 117.

⁹ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

¹⁰ Там само.

кументи бухгалтерського та податкового обліку. Відтак, огляд саме документів є найбільш поширеною слідчою (розшуковою) дією, навіть ніж огляд місця події.

Огляд документів у господарських кримінальних правопорушеннях дозволяє реалізувати одразу декілька тактичних завдань. Насамперед, це:

1) вирішення завдань, пов'язаних із сприйняттям, оцінкою і фіксацією стану об'єкта та відображених у ньому фактичних даних;

2) надання об'єкту, що оглядається статусу речових доказів у матеріалах кримінального провадження.

Так, наприклад, в одному з рішень Верховного Суду, порядок отримання медичної документації від потерпілого не завжди потребує ухвали слідчого судді про тимчасовий доступ до документів. Як зазначено в правових позиціях Верховного Суду, потерпілий має право добровільно надати слідчому медичні документи, які підтверджують завдану шкоду його здоров'ю внаслідок вчинення кримінального правопорушення. У таких випадках слідчий зобов'язаний прийняти ці матеріали та використати їх у межах встановлення обставин, що охоплюються предметом доказування відповідно до статті 91 КПК України, зокрема – для призначення судово-медичної експертизи на підставі даних з медичної картки.

Якщо потерпілий відмовляється надавати ці документи добровільно, слідчий має право ініціювати процедуру тимчасового доступу до документів шляхом звернення до слідчого судді з відповідним клопотанням у порядку, передбаченому главою 15 розділу II КПК України. Таким чином, потерпілий має можливість подати медичні документи добровільно, зокрема, у формі клопотання або заяви, керуючись положеннями статей 55, 56, 220 КПК України¹¹. На нашу думку така практика є цілком апробованою і в контексті розслідування інших категорій справ, долучення інших матеріалів до кримінального провадження.

Альтернативним способом долучення до матеріалів кримінальних проваджень документів суб'єктів господарювання є відповідне звернення із заявою або клопотанням представника потерпілої сторони, тобто юридичної особи, якою може бути керівник, адвокат або інший співробітник суб'єкта господарювання, який діє на підставі довіреності. При цьому слід чітко відрізнити вилучення документів від їх приєднання до матеріалів кримінального провадження. Вилучення передусім має службову або процесуальну мету – наприклад, направлення документів на експертизу або для вивчення слідчим. У цьому контексті опечатування документів виступає способом їх збереження. Водночас вилучення є лише підготовчим етапом, що передують можливому включенню документа до провадження як речового доказу.

Не всі документи, вилучені під час проведення огляду, обшуку чи отримані добровільно від фізичних або юридичних осіб, автоматично приєднуються до матеріалів справи. Таке приєднання можливе лише за наявності обґрунтованого припущення, що відповідний документ має ознаки речового доказу. Після цього документи мають бути належно досліджені та приєднані до матеріалів провадження шляхом винесення постанови слідчим або прокурором чи ухвали суду, після чого зберігаються в матеріалах провадження¹². Такий підхід не завжди знаходить своє визнання серед практикуючих слідчих і дізнавачів, котрі займаються розслідуванням господарських кримінальних правопорушень, однак має бути визнаний, як аксіоматичним (принаймні, на нашу думку).

Стосовно тактичних особливостей огляду документів, наданих суб'єктами господарювання, то тут слід звернути увагу на відмежування

Vitalii USATII,

PRINCIPES JURIDIQUES ET TACTIQUES DE L'EXAMEN DES DOCUMENTS REÇUS DES ENTITÉS COMMERCIALES

La prise de conscience du rôle et de l'importance des documents dans la preuve des infractions économiques a nécessité de définir les principes juridiques et tactiques de l'examen des documents fournis par une entreprise en vue de leur inclusion dans les pièces de la procédure pénale. Cette analyse a permis de clarifier les caractéristiques de l'examen des documents fournis par une entreprise dans le cadre d'une procédure pénale. Il a été déterminé que l'examen des documents, en tant qu'acte d'enquête indépendant (perquisition), doit être effectué conformément aux principes juridiques établis et aux conditions tactiques applicables. La prise en compte de la source de réception des documents (mise à disposition volontaire, réquisition, etc.), de la procédure de consolidation procédurale, de la possibilité de leur inclusion dans les pièces de la procédure, ainsi que de l'initiative des parties pour leur soumission, a été justifiée. Il a été souligné que l'examen contribue à l'identification des caractéristiques substantielles des documents et des indices de leur falsification. La possibilité de réaliser des copies de documents électroniques lors de l'examen a été étudiée, ainsi que la possibilité de leur conférer le statut de preuve matérielle. La liste des conditions tactiques de conduite de l'inspection a été précisée, notamment la localisation, le volume et la nature des documents, la nécessité de faire appel à des spécialistes, l'identification des traces et la décision de procéder à des expertises complémentaires. Il a été conclu que l'inspection était complexe, alliant exigences procédurales et opportunité criminalistique.

Mots-clés : infraction pénale, document, base juridique, action d'enquête (recherche), examen d'enquête, protocole, spécialiste, connaissances spéciales.

¹¹ Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду щодо визнання доказів недопустимими. Рішення, внесені до ЄДРСР, за період з 2018 року по червень 2021 року / упоряд. заступник голови Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, канд. юрид. наук В. В. Щепоткіна, правове управління (ІІІ) департаменту аналітичної та правової роботи апарату Верховного Суду. Київ, 2021. 75 с.; Постанова Верховного Суду від 18 червня 2020 р., у справі № 740/2536/17 (провадження № 51-634км19). Єдиний державний реєстр судових рішень: офіц. сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89929185>.

¹² Потомська Н. А. Збирання і дослідження документів при розслідуванні ухилень від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів): монографія / Н. А. Потомська, І. В. Грицюк, О. О. Мілевський. Київ: «Центр учбової літератури», 2013. С. 83.

Świadomość roli i znaczenia dokumentów w dowodzie przestępstw gospodarczych sprawiła, że konieczne było rozwiązanie takiego celu, aby określić prawne i taktyczne zasady kontroli dokumentów dostarczonych przez podmiot do przywiązania do postępowania karnego. Na podstawie analizy osobliwości kontroli dokumentów dostarczonych przez jednostkę są wyjaśnione w ramach postępowania karnego. Ustalono, że kontrola dokumentów jako niezależnego działania śledczego (wyszukiwania) należy przeprowadzić zgodnie z ustaloną podstawą prawną i odpowiednimi warunkami taktycznymi. Biorąc pod uwagę źródło otrzymania dokumentów (dobrowolny przepis, popyt itp.), Procedura ich konsolidacji proceduralnej, możliwość zaangażowania materiałów postępowania, a także inicjatywa stron o ich przedłożeniu. Podkreślono, że przegląd przyczynia się do identyfikacji zarówno merytorycznych cech dokumentów, jak i znaków ich fałszowania. Wykonano wykonywanie kopii dokumentów elektronicznych podczas kontroli, a także możliwość przyznania im statusu dowodów materialnych. Wyjaśniono listę taktycznych warunków przeprowadzania kontroli, w szczególności miejsca, objętości i charakteru dokumentów, potrzeby zaangażowania specjalistów, identyfikacji śladów i decyzji w sprawie dalszych badań ekspertów. Podsumowano wnioski na temat złożonego charakteru przeglądu jako działania łączących wymagania proceduralne i wykonalność kryminalistyczną.

Słowa kluczowe: przestępstwo przestępcze, dokument, podstawa prawna, działanie dochodzeniowe (śledcze), przegląd śledczy, protokół, specjalista, wiedza specjalna.

таких особливостей, на підставі врахування окремих ознак цих об'єктів огляду. На практиці може виникати потреба в огляді доволі різних видів документів.

Наприклад, у справі, розглянутій Суворовським районним судом м. Одеси, проведений у зв'язку із ухиленням директором ТОВ «Столес Лоджистік» від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів). Під час розслідування органом досудового розслідування вилучено й оглянуто такі документи, як:

- документи податкової звітності ТОВ «Столес Лоджистік», а саме податкові квитанції та податкові декларації які подані підприємством до ІАС ДФС «Податковий блок» за період з 01.01.2016 по 28.02.2020;
- матеріали реєстраційної справи ТОВ «Столес Лоджистік» зокрема реєстраційну карту підприємства, рішення засновників про створення підприємства, статут, документи, що засвідчують повноваження уповноваженої особи директора, щодо ТОВ «Століс Лоджистік» ОСОБА_18 (протокол №2 від листопада 2011 року) (відповідно до статуту підприємства саме директорнесе персональну відповідальність за діяльність товариства, затверджує підписами усі документи фінансового, матеріального, майнового, розрахункового характеру);
- первинні фінансового-господарські документи (документацію ТОВ «Століс Лоджистік», акти з надання послуг, рахунки-фактури, ВМД, СМР, акти списання ТОВ «Століс Лоджистік» за період з 2016 по 2017 роки на 1332 арк, експрес-накладні, акти, папірці з записами, рахунки-фактури, записну книжку формату А4, акти надання послуг, записну книжку формату А5, 3 штампи ТОВ «Столес лоджистік», папки-накопичувачі під номерами 157-205, пристрої серверного обладнання з двома вбудованими жорсткими дисками), а також ПП «Столес-Транс»;
- інші фінансового-господарські документи, вилучені під час обшуку від 14.11.2019 офісних приміщень ТОВ «Століс Лоджистік» та ПП «Столес-Транс» за адресою: м. Одеса, вул. Вапняна, 87, а саме: листи формату А4, карти комплектності автомобілів, блокноти №249-29913. Попри те, що ці документи стосувалися діяльності обвинуваченого, а не потерпілого, цей приклад засвідчує множинність тих документів, що можуть представляти слідчий інтерес.

До процесуально значимих документів слід відносити ще й електронні документи,

При цьому ст. 7 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» передбачено, що «оригіналом електронного документа вважається електронний примірник документа з обов'язковими реквізитами, у тому числі з електронним підписом автора або підписом, прирівняним до власноручного підпису відповідно до Закону України «Про електронний цифровий підпис». Оригіналом електронного документа вважається електронний примірник документа з обов'язковими реквізитами, у тому числі з електронним підписом автора або підписом, прирівняним до власноручного підпису відповідно до Закону України «Про електронний цифровий підпис»¹⁴.

У пункті 10 абзацу 46 Постанови Пленуму Вишого Господарського суду України № 12 від 17 жовтня 2012 року «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності» зазначено, що самостійні роздруковки вебсторінок не можуть визнаватися належними доказами у судовому процесі¹⁵.

¹³ Вирок Суворовського районного суду м. Одеси від 04.03.2024 у справі № 523/3384/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117423536>

¹⁴ Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 № 851-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text>.

¹⁵ Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності: Постанова Пленуму Вишого Господарського суду України від 17.10.2012 року №12. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0012600-12>

Згідно з частинами 3 та 4 статті 99 Кримінального процесуального кодексу України, учасники кримінального провадження, включно з потерпілими та представниками юридичних осіб, мають право подавати витяги, копії або узагальнення документів, якщо повноцінне вивчення цих документів у суді є утрудненим. Водночас, у разі вимоги суду, вони зобов'язані надати ці документи повністю¹⁶.

Оскільки електронні документи можуть охоплювати значний обсяг даних, доцільним є їх попереднє структурування шляхом формування витягів, узагальнень або копій. Такі дії полягають у технічному виділенні релевантних фрагментів інформації, які здатні підтвердити або спростувати наявність фактів, що мають доказове значення у кримінальному провадженні. Зауважимо, що під витягом із електронного документа слід розуміти окремий фрагмент його змісту, що дослівно відтворює частину інформації з оригінального джерела та є здатним виступати доказовим підтвердженням або спростуванням у справі. Узагальнення ж або копіювання є доцільними у випадках, коли інформація є цілісною і не допускає часткового вилучення — наприклад, за умов повної взаємозалежності змісту.

Форма і масштаб такої обробки електронних доказів не регламентовані, тому особа, яка здійснює таку процедуру, самостійно визначає критерії виділення інформаційно значущого змісту. Основна мета цієї процедури — вилучення несуттєвих даних та збереження лише тих, що мають вагоме доказове значення. Це може реалізовуватись через, наприклад, обрізку відео- чи аудіофайлу, акцентування окремого фрагменту зображення або створення текстового огляду вмісту інтернет-сторінки. Така селекція є суб'єктивною, і лише суд уповноважений дати їй правову оцінку в межах кримінального провадження. Відтак, якщо надаються витяги, копії або узагальнення електронного документа, їх обов'язково слід супроводжувати повним оригіналом такого документа — і лише у комплексі вони можуть долучатися до матеріалів справи¹⁷.

Беручи до уваги, що електронний документ за своєю суттю є комп'ютерним кодом, його зміст може бути відображений лише за допомогою спеціальних технічних засобів, які здатні розшифрувати цифрові дані та трансформувати їх у формат, зрозумілий людині. Така технологічна специфіка електронних доказів обумовлює необхідність окремого процесуального підходу до їх огляду в межах кримінального провадження. Проведення огляду такого документа потребує спеціальних навичок і технічних засобів, тому ця дія зазвичай здійснюється безпосередньо на обладнаному робочому місці слідчого або іншої уповноваженої особи.

Без наявного програмного забезпечення або обладнання учасники процесу не мають змоги самостійно ознайомитись зі змістом електронного документа. Огляд, у свою чергу, зазвичай стосується саме інформаційного наповнення файлу, а не фізичного носія, на якому він зберігається. Тому останній, у таких випадках, може мати статус лише носія речового доказу, але не самого доказу як такого.

Окремо слід звернути увагу на підвищену чутливість електронних документів: їх вважають більш «вразливими» у процесі доказування порівняно з традиційними письмовими доказами. Ця вразливість зумовлюється тим, що електронні документи можуть бути легко змінені, знищені або підроблені без очевидних слідів втручання.

Електронні документи можуть бути знищені або змінені без видимих слідів, що робить їх надзвичайно вразливими у криміналістичному контексті. Їхній вміст легко піддається модифікаціям, які складно виявити традиційними методами аналізу. Наприклад, якщо правопорушник вносить зміни до комп'ютерного коду електронного документа, це може спотворити реальну інформацію або змінити час створення документа, що перешкоджає точному встановленню обставин правопорушення. Такі маніпуляції можуть створити фіктивне цифрове алібі, фактично унеможливаючи притягнення винної особи до відповідальності.

¹⁶ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 20.05.2025).

¹⁷ Ратнова А. В. Кримінальні процесуальні та криміналістичні основи використання електронних документів у доказуванні: дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Львів, 2021. С. 61-63.

Зміни, пов'язані зі зміною програмного коду, як правило, не можуть бути виявлені при звичайному огляді, що значно ускладнює роботу слідства. Зважаючи на таку вразливість електронної інформації, необхідно запроваджувати чітко визначені правила її фіксації, які враховують особливості технічного середовища, способи збереження та долучення таких даних до матеріалів справи.

Робота з електронними документами вимагає застосування спеціального алгоритму дій, що адаптований до цифрових носіїв. Цей алгоритм включає:

- застосування спеціалізованих технічних засобів;
- візуальний огляд змісту інформації без її змін;
- фіксацію зображень за допомогою фотозасобів;
- протоколювання кожного етапу огляду та фіксації у процесуальних документах;
- виявлення слідів рук;
- виявлення слідів зміни змісту первісного документу;
- підготовка до пакування;
- пакування.

Під час фіксації результатів слідчої (розшукової) дії обов'язково складається протокол, у якому детально зазначаються дії кожної посадової особи, поточний стан електронного носія, а також усі виявлені сліди. Серед таких дій: фіксація відбитків пальців на фізичних носіях; установлення фактів внесення змін до первинної інформації; належне пакування матеріалів тощо, про що також обов'язково зазначається в тексті протоколу.

Разом з тим, проведення слідчого огляду електронних документів вимагає врахування особливостей досліджуваного об'єкта. Ці специфічні характеристики впливають як на саму процедуру огляду, так і на методи фіксації та процесуального оформлення отриманих результатів. Також варто пам'ятати, що електронна інформація може зберігатися не лише на фізичних носіях типу USB-накопичувачів або дисків, а й бути розміщеною у віртуальному середовищі, зокрема в мережі Інтернет¹⁸.

Слушно вказують учені, що під час дослідження електронного документу необхідно перевірити його на наявність вірусів, встановити цілісність і достовірність, а також підтвердити справжність усіх цифрових підписів. Це стосується як кваліфікованих, так і простих підписів, що прирівнюються до власноручного підпису чи печатки відповідальної особи відповідно до чинного законодавства. Обов'язковим є також виявлення супровідної документації – зокрема, реєстраційно-контрольної картки в електронній чи паперовій формі або повідомлення про її прийняття до системи обліку електронних документів.

Якщо виникають сумніви щодо автентичності документа або є підстави вважати, що його зміст було змінено, слідчий має право ініціювати призначення комп'ютерно-технічної експертизи.

На завершальному етапі, коли електронний файл розміщується на матеріальному носії, наприклад флешці чи диску, слід додати до протоколу спеціальне пояснення з технічними характеристиками. Такий файл фіксується як окремий додаток із зазначенням програмного забезпечення, за допомогою якого він був сформований¹⁹.

Аналізуючи тактичні особливості огляду документів у кримінальному провадженні, варто розмежовувати процесуальний і непроцесуальний аспекти цієї діяльності. У першому випадку огляд виступає як самостійна слідча (розшукова) дія, тоді як другий охоплює попереднє ознайомлення слідчого з матеріалами — зокрема аналізом окремих документів або їх сукупності поза межами формалізованого процесу.

У складних випадках, коли аналіз документів потребує специфічних знань, слідчому доцільно залучати спеціаліста. Це сприяє виявленню ознаки підроблення, змін у структурі або змісті документів, а також зорієнтуватися у нетипових питаннях. Наприклад, спеціаліст може вказати

¹⁸ Хижняк Є. С. Особливості огляду електронних документів під час розслідування кримінальних правопорушень. *Держава та регіони*. 2017. № 4 (58). С. 80-85.

¹⁹ Коваленко А. М. Особливості тактики огляду електронних документів під час досудового розслідування посягань на життя та здоров'я журналіста. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 1(88). С. 182-191.

на фізичні дефекти, невідповідності у звітних формах або нетипові ознаки оформлення, які вказують на фальсифікацію. Під час огляду бухгалтерських записів або технічних засобів спеціаліст може виявити матеріальні сліди злочину або інші аспекти, які мають значення для кваліфікації діяння.

Особливо важливою є участь економіста на етапі ідентифікації, вилучення й оцінювання первинної облікової інформації. Такий спеціаліст здатен мінімізувати ризик включення нерелевантної документації до провадження та зосередитися на даних, які є безпосередньо доказовими. Його завдання — забезпечити достовірну реконструкцію господарських процесів, що стали предметом розслідування.

Огляд документів вимагає уваги до таких аспектів, як:

- ознаки фальсифікації (візуальні та змістовні);
- особливості оформлення, структура і реквізити;
- стиль викладу, що може свідчити про особу автора;
- наявність виправлень, додатків, незвичних форм тощо.

При цьому роль залученого спеціаліста не обмежується лише аналізом матеріалів. Він також може демонструвати слідчому технічні прийоми: читування електронних даних, копіювання файлів із жорстких дисків, правильне вимкнення обладнання, аби уникнути втрати інформації. Технічна допомога потрібна у випадках, коли слідчий не має відповідних навичок або не впевнений у своїх діях.

Вважаємо, що повноцінний і поглиблений огляд вилучених документів у формі окремої процесуальної дії, доцільно проводити у спеціально обладнаному службовому приміщенні уповноваженого суб'єкта. Такий підхід обумовлений рядом об'єктивних міркувань, зокрема: 1) необхідністю забезпечення одночасного контролю слідчим за діями всіх учасників огляду; 2) потребою оперативного вирішення питання про залучення відповідних спеціалістів для проведення кваліфікованого дослідження документів; 3) здійснення належного контролю за доступом до місця проведення слідчої (розшукової) дії, що унеможливить втрату або пошкодження такого документу; 4) чітким розподілом обов'язків між учасниками процесуальної дії з метою ефективного виконання поставлених завдань тощо.

Висновки. Проведення огляду документу, як самостійної процесуальної дії, має здійснюватися із дотриманням низки правових засад і тактичних умов. У контексті визначення тих із них, що поширюються на документи, які надані суб'єктом господарювання, слід звернути на особливості їх витребування, долучення до матеріалів кримінального провадження і появи у розпорядженні представників органу досудового розслідування. Ініціатива у їх долученні може походити як від слідчого (детектива), так і від потерпілої сторони, або навіть сторони обвинувачення.

Огляд, як слідча (розшукова) дія сприяє деталізованому виявленню змістовних особливостей документу та його інших ознак, зокрема, і ознак підробки. Під час огляду електронних документів можуть виготовляти їх копії. На підставі огляду документу, виявлення його іманентних ознак і значимої для органу досудового розслідування інформації, сторона обвинувачення отримує достатні підстави для прийняття процесуального рішення про визнання його речовим доказом і долучення до матеріалів кримінального провадження. Тактичні умови проведення огляду документів, наданих суб'єктом господарювання, зумовлені видом і формою, наданих документів, їх кількістю і значенням для розслідування (мають вони посвідчувальний характер або, наприклад, містять ознаки підробки). До тактичних умов проведення огляду також належать його місце, залучені учасники, необхідністю виявлення на ньому слідів, доцільності подальшого скерування на експерте дослідження тощо.

References

- Amelina A. S., Kuzhilna A. B. (2019). Ohliad dokumentiv pry rozsliduvanni zlochyniv u sferi opodatkuвання. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. № 6. S. 362–365. [in Ukrainian].
- Bezzubenko M. V. (2021). Osnovy metodyky rozsliduvannia ukhylen vid splaty yedynoho vnesku na zahalnoobov'язkove derzhavne sotsialne strakhuvannia ta

- strakhovykh vneskiv na zahalnoobov'iazkove derzhavne pensiine strakhuvannia: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.09. Kharkiv. 224 s. [in Ukrainian].
- Bidniak H. S. (2016). Uchast spetsialista u provedenni ohliadu dokumentiv pid chas rozsliduvannia shakhraistv. *Kryminalistychnyi visnyk*. № 1. S. 162–166. [in Ukrainian].
- Vyrok Suvorovskoho raionnoho sudu m. Odesy vid 04.03.2024 u spravi № 523/3384/21. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117423536> [in Ukrainian].
- Zarubenko O. V. (2012). Takyka ohliadu dokumentiv u kryminalnomu provadzhenni. *Aktualni problemy vdoskonalennia chynnoho zakonodavstva Ukrainy*. № 29. S. 240–250. [in Ukrainian].
- Kalinina I. V. (2011). Zavdannia slidchoho ohliadu dokumentiv u spravakh pro hospodarski zlochyny, pov'iazani z pidroblenniam dokumentiv. *Mytna sprava*. № 4 (76). Ch. 2. S. 215–221. [in Ukrainian].
- Kovalenko A. M. (2017). Osoblyvosti taktyky ohliadu elektronnykh dokumentiv pid chas dosudovoho rozsliduvannia posiahan na zhyttia ta zdorov'ia zhurnalista. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy*. № 1(88). S. 182–191. [in Ukrainian].
- Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 13.04.2012 r. № 4651-VI (zi zmin. ta dopov.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>. [in Ukrainian].
- Ohliad sudovoi praktyky Kasatsiinoho kryminalnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu shchodo vyznannia dokaziv nedopustymymy. Rishennia, vneseni do YeDRSR, za period z 2018 roku po cherven 2021 roku / uporiad. V. V. Shchepotkina. Kyiv. 2021. 75 s. [in Ukrainian].
- Postanova Verkhovnoho Sudu vid 18.06.2020 r., u spravi № 740/2536/17 (provadzhennia № 51-634km19). Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen: ofits. sait. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89929185>. [in Ukrainian].
- Potomska N. A., Bobik V. P. (2011). Poniattia i vydy slidchoho doslidzhennia dokumentiv u spravakh pro zlochyny u sferi opodatkuvannia. *Zbirnyk naukovykh prats Mizhrehionalnoi finansovo-iurydychnoi akademii (ekonomika, pravo)*. № 1. S. 114–120. [in Ukrainian].
- Potomska N. A., Hrytsiuk I. V., Milevskyi O. O. (2013). Zbyrannia i doslidzhennia dokumentiv pry rozsliduvanni ukhylen vid splaty podatkiv, zboriv (obov'iazkovykh platezhiv): monohrafiia. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury. 160 s. [in Ukrainian].
- Pro deiaki pytannia praktyky vyrishennia sporiv, pov'iazanykh iz zakhystom prav intelektualnoi vlasnosti: Postanova Plenumu Vyshchoho Hospodarskoho sudu Ukrainy vid 17.10.2012 roku № 12. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0012600-12>. [in Ukrainian].
- Pro elektronni dokumenty ta elektronnyi dokumentoobih: Zakon Ukrainy vid 22.05.2003 № 851-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text>. [in Ukrainian].
- Ratnova A. V. (2021). Kryminalni protsesualni ta kryminalistychni osnovy vykorystannia elektronnykh dokumentiv u dokazuvanni: dys. ... d-ra filosofii: 081 Pravo. Lviv. S. 61–63. [in Ukrainian].
- Tymofieieva N. V. (2017). Uchast spetsialista v ohliadi dokumentiv pid chas rozsliduvannia zlochyniv proty bezpeky vyrobnytstva. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav*. № 1. S. 278–287. [in Ukrainian].
- Khyzhniak Ye. S. (2017). Osoblyvosti ohliadu elektronnykh dokumentiv pid chas rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen. *Derzhava ta rehiony*. № 4 (58). S. 80–85. [in Ukrainian].
- Khyzhniak Ye. S. (2017). Taktychni priomy provedennia slidchoho ohliadu dokumentiv. *Aktualni problemy vitchyznianoï yuryspudentsii*. T. 3. S. 207–211. [in Ukrainian].

Received by Editorial Board: 29.04.2025

Suggested Citation:

Усатий, В. (2025). Правові і тактичні засади огляду документів, отриманих від суб'єктів господарювання. *Архів кримінології та судових наук*. 1 (11). 142–150. DOI: <https://doi.org/10.32353/acfs.11.2025.11>